

PLASTI IN POGOSTNOST LEKSIKE

Po tej teoretični analizi poskusimo praktično ugotoviti, kaj nam lahko pojasni statistično-frekvenčna obdelava leksike.

Pri analizi smo uporabili popolne izpise del slovenskih klasikov iz kartoteke inštituta za slovenski jezik SAZU, in sicer tako, da zajema analiza pripovednega jezika 19. stoletja dva avtorja s 23.400 besedami (številke so zaradi preglednosti in začasnosti malo zaokrožene), analiza jezika 20. stoletja pa 4 avtorje z 22.300 besedami. V celoti je bilo analiziranih 45.700 besed, in te so dale 5.500 leksemov. Posamezna obravnava dela imajo naslednje število besed oz. leksemov:

	besed	leksemov
Levstik, Martin Krpan, 1858	5.600	1.080
Jurčič, Sosedov sin, 1868	17.800	2.560
Pregelj, Matkova Tina, 1928	4.100	1.190
Kuhar, Jirs in Bavh, 1940	8.800	2.290
Kosmač, Sreča, 1946	4.800	1.380
Kranjec, Na valovih Mure, 1947	4.600	1.090

Med temi 5.500 leksemi, ki se bomo z njimi ukvarjali, je 5.000 polnih in 500 pomoznih; med pomožne so šteta tudi imena. Absolutna večina leksemov (nekaj manj kot 5.000) ima frekvenco od 1 do 9, bolj na gosto pa je uporabljenih 560 leksemov. Samo 5 leksemov ima frekvenco nad 1.000.

Na vrhu frekvenčne liste stoje tile leksemi:

Leksem	Levstik	Jurčič	Pregelj	Kuhar	Kosmač	Kranjec	Raba 19. stol.	Raba 20. stol.	Skupna raba
1. in	125	590	199	277	239	178	715	893	1608
2. biti	211	622	117	255	131	226	833	729	1562
3. se	168	524	128	325	164	167	692	784	1476
4. ne	209	566	94	167	78	153	775	492	1267
5. on	155	519	133	126	135	170	674	564	1238
6. v	67	315	130	141	130	84	382	485	867
7. da	110	374	62	124	78	89	484	353	837
8. pa	176	144	41	114	83	78	320	316	636
9. na	78	217	53	131	76	61	295	321	616
10. s	51	250	43	135	71	43	301	292	593
11. ta	87	233	19	127	45	70	320	261	581
12. jaz	85	173	15	118	60	49	258	242	500
13. ves	50	152	28	72	39	46	202	185	387
14. bi	?	219	20	56	30	34	219	140	359
15. za	44	121	32	77	34	43	165	186	351
16. po	26	134	14	43	42	37	160	136	296
17. še	48	88	30	67	31	24	136	152	288
18. iti	30	130	31	33	11	46	160	121	281
19. imeti	55	130	6	45	19	23	185	93	278
20. kaj	60	147	14	20	12	22	207	68	275
	1835	5648	1209	2453	1508	1643	7483	6813	14296

Vseh 20 naštetih frekvenčno najmočnejših leksemov je del jedra vodilnih in pomožnih leksemov. To so večinoma enozložni izrazi, ki se frekvenčno ne morejo spreminjati, saj bi njih prepogosta ali preredka raba v bistvu spremenila slovenski govor. Ta stalnost je za večino frekvenčno močnih leksemov tipična.

Vendar se dajo v zadnjih sto letih zaslediti med njimi tudi večji premiki:

Raba veznika *in* narašča. Vzrok za močnejše uveljavljanje veznika *in* bo v zahtevah modernega stila: priredje, polisindeton, pa tudi v novih (protivnih in sklepalnih) vlogah veznika *in*.

Drugo mesto na frekvenčni lestvici zaseda pomožnik *biti*. To njegovo visoko mesto kaže na substantivizacijo slovenščine. Upadanje frekvence pa se da razložiti z zmeraj očitnejšim uveljavljanjem novih pomožnih glagolov, npr. *postati*, *začeti*.

Vedno pogostejša raba refleksiva *se*(*be*) opozarja na moderno rabo pasiva in brezosebnih stavkov, ki so ob uvajanju praznih subjektov kot *nekač*, *nekdo* dokaz za iracionalno pisanje medvojnih let.

Raba nikalnice *ne* upada. To se na videz bje s prejšnjo trditvijo o iracionalnosti, v resnici pa ne. Litota je namreč bistveno spremenila način sodobnega izražanja: namesto *ni lep*, pravimo *je nelep*. Levstik ima med zanikanimi pridevniki samo štiri: *neučakaven*, *neumen*, *nevoljen* in *nevšečen*, sedanja raba pa je polna takih sestavljenk.

Toda preden nadaljujemo jezikovno analizo leksemov s frekvenčne liste, si moramo priti na jasno, kakšni so odnosi med frekvenčno listo in besednimi kategorijami, ker smo pravkar zadeli ob same pomensko prazne lekseme.

Med 5500 leksemi vzemimo za primerjavo prvih in zadnjih sto. Prvih sto, ki zajemajo vse lekseme s frekvenco nad 60, obstoji iz 49 polnih leksemov oz. 8700 polnih besed in iz 51 pomožnih leksemov oz. 14.800 pomožnih besed, kar pomeni, da pokrije prvih sto leksemov nad polovico vseh v naši analizi obravnavanih besed, to je 23.600. Med temi sto visoko frekvenčnimi leksemi je 22 zaimkov, 19 glagolov, 14 predlogov in prav toliko samostalnikov. Zelo malo je pridevnikov in števnikov, medmeta ni nobenega. Najpogostejše rabljeni so seveda pomožni leksemi: vezniki (vsak povprečno 364-krat), zaimki, predlogi in prislovi.

Med drugimi sto leksemi, katerih frekvenca sega od 1 do 9, je 99 polnih leksemov oz. 254 polnih besed in 1 pomožni leksem oz. 1 beseda, kar pomeni, da pokrije zadnjih sto leksemov komaj 1/200 obravnavanih besed. Med temi nizko frekvenčnimi leksemi je 45 samostalnikov, 30 glagolov, 17 pridevnikov, 7 prislovov in 1 predlog; zaimkov, števnikov, veznikov in medmetov ni med njimi. Najpogostejše rabljeni leksemi so samostalniki (vsak povprečno 3-krat).

Primerjava med obema skupinama, torej med leksemi z visoko frekvenco in leksemi z nizko frekvenco, nam pokaže, da je glagolov v drugi skupini le malo več kot v prvi, samostalnikov je 3-krat več, pridevnikov pa 6-krat več. To je dokaz, da so stavku sicer za ogrodje glagoli, da pa za karakterizacijo uporabljamo pridevnike, ker je med njimi največ sinonimov, in samostalnike, ker imajo največ pomenov in pomenskih odtenkov.

Tudi primerjava glede na to, kako so bile rabljene posamezne besedne vrste v 19. oz. 20. stoletju, opozarja na substantivizacijo slovenščine. Glagolov v skupini visoko frekvenčnih leksemov sta uporabila Levstik in Jurčič 2.300, moderni pisatelji 1.500, samostalnikov imata Levstik in Jurčič 850, moderni 580. Raba obeh kategorij upada; sicer pa upada raba tudi pri drugih besednih kategorijah, samo pri predlogih narašča (1.700 : 2.000). Toda za kolikor so funkcije glagolov in samostalnikov v skupini visoko frekvenčnih leksemov zmanjšane, za toliko so v skupini nizko frekvenčnih leksemov okrepljene, saj naraste tukaj raba glagola od 19 na 42 in samostalnika

od 52 na 77. Tak prelom v jeziku je razumljiv: moderna doba zahteva abstraktno, precizno in ekonomično izražanje, za to pa je najpripravljeni samostalni. Vpliv tega preobrata se čuti tudi že v prozi.

Po tem ekskurzu v odnose med besednimi vrstami in frekvenco se lahko vrnemo k leksemom.

Razlike, ki smo trčili obnje pri *in*, *biti*, *sebe* itd., so očitne, a ne pretirane. V zgornjem delu frekvenčne liste, torej med vodilnimi in deloma med močnejšimi osnovnimi leksemi ni bistvenih premikov, čeprav se zaradi dotoka novih izrazov nujno manjšajo frekvence centralnih leksemov. Čim bolj pa v frekvenčni listi padamo, tem bolj se kažejo nove težnje v jeziku nasploh, posebej pa še pri posameznikih.

Če samo preletimo frekvenčno listo, je vtis takle:

Odmirajo neprecizni, za sodobnega človeka preširoki leksemi *človek*, *mož*, *govoriti*, *imeti*. Izgublajo se preživele pomožne besede *nego*, *a*, *ali*, *kateri*. V celoti pojema pogojni stavek z veznikoma *če* (91:41) in *ako* (33:14). Nasprotno pa se uveljavljajo tujke in izposojenke, množinski zaimki *mi* (34:97), *naš* (12:35), nedoločni zaimki *nekdo*, *neki*, *nekaj*, uveljavljajo se veznik *toda* (5:46), prislov *nato* (2:37), predlog *mimo* (7:20), samostalni *življenje* (3:25) ipd.

Pri skrbnejšem pregledovanju frekvenčne liste se odkrije, da je med 5500 leksemi kakih 300 takih, ki kažejo znake odmiranja, in okrog 2000 novih.

Težko, skoroda nemogoče je razložiti vsak premik, vendar se da tako za odmiranje kot za uveljavljanje nakazati nekaj pojasnil in razlag.

Zaradi spremenjenih gospodarskih in socialnih pogojev izginjajo *koča*, *konj*, *sveča*, *groš*, *podkrižati se*, *gosposka*, *bog*.

Mnoge besede se izgublajo zaradi purističnih prizadevanj: *baš*, *enkrat*, *ogromen*, *gotov*, *kregati se*, *zabavljati*, *vršiti se*, *podati se*.

Posamezne besede se umikajo sinonimom: *bukve* — *knjiga*, *reč* — *stvar*, *jako* — *zelo*, *ter* — *in*, *natanko* — *natančno*, *obličje* — *obraz*, *terjati* — *zahtevati*, *jeti* — *začeti*. Nekatere so dobile novo stilno vrednost in jih v prvotnem pomenu besede ne rabimo več. Nekdanji *mladenič* je zdaj *fant* ali *pob*.

Besede lahko odmirajo zaradi dolžine (*najpoprej* — *najprej*, *dandanes* — *danes*) ali kratkosti (*up* — *upanje*, *um* — *pamet*, *kup* — *kupčija*). Na leksiko je vplivala tudi vokalna redukcija in obrusila predpone *iz-* v *s-* oz. *z-*, npr. *izbositi se*, *izbrišati*, *izkušati*. Ali pa se namesto besede z enim obrazilom uveljavi beseda z drugim obrazilom: *naročaj* — *naročje*, *bogatin* (— *bogataš*), *pisarnica* (— *pisarna*). Pri tem dobi starejša beseda lahko pomenski odtonek: *semenj* je pomenil Jurčiču isto kot nam *sejem*, današnji *semenj* pa ima v sebi prizvok hrupa, nemira, razgrajanja. Tako nekako je tudi z *babo* in *babnico*. Vsaka žena je danes užaljena, če se ji reče *baba*. Pa vendar sta oceni *to je baba* ali *ena fejest baba* taki, da jo vsaka ženska rada sliši. Rabo potrjuje v svoji noveli Kranjec.

Med zastarelimi besedami je mnogo knjižnih besed, sklopov, lokalizmov, hapkov: *ni*, *nu*, *pak*, *ka-li*, *tod*, *duri*, *poldrugi*, *pametovati*, *ceper*, *hudolesovina*, *nakretiti se*, *ohodek*, *zagovednež*. Marsikaterega sklopa ali hapaksa ni registriral niti Pleteršnik, npr. *bistroglavnost*, *krivencati*, *nedokaz*.

Med leksemi, ki jih raba 20. stol. ni izkazala toliko kakor raba 19. stoletja, je pa seveda dokaj besed, ki so vsaj potencialno prezentne v 20. stoletju, čeprav niso rabljene v obravnavanih tekstih. Te nedoslednosti gredo na račun preozke obdelave. Taki leksemi so: *berač*, *hvala*, *jezno*, *priden*, *rabiti*, *imovina*.

Zdaj pogledjmo še nove oz. na novo se uveljavljajoče besede.

Če smo prej teoretično dognali, da se rabi vsak leksem povprečno sedem- do osemkrat, nam primerjava med besedami in leksemi v naših tekstih, ki je sicer nekoliko nezanesljiva zaradi različnih dolžin tekstov, pove, da se povprečna slovenska frekvenca drži malo nad francosko normalo (8,3), v modernem pisanju pa se je občutno povečalo število leksemov, a njih frekvenca pada. Levstik uporabi vsak leksem 5,2-krat, Jurčič 6,9-krat. Najbolj iskan in diferenciran izraz ima Pregelj (3,4-krat), sledita Kosmač (3,5-krat) in Kuhar (3,8-krat), pri Kranjcu pa frekvenca zraste na 4,2, kar kaže na povprečnost. Pa o tem še kasneje.

Novi časi so prinesli s svojimi odkritji, gospodarskimi in socialnimi spremembami besede, ki o njih ni sledu v starejših tekstih: *cigareta, čokolada, petrolejka, letak, časopis, šiling, izkoriščati, upor, upirati se, krivica, cilj, zaman*. S tem seveda ni rečeno, da besed, kot so npr. *zaman, upor* ni bilo v besedišču 19. stoletja, toda njihova raba v tekstih, ki ju obravnavamo, ni izkazana.

Na nemir in negotovost novega časa opozarja kopica novih emocionalnih in onomatopoeičnih leksemov, kakor so: *strašno, težava, trudnost, blazen, bliskovito, drgetati, drhteti, hrup, krčevito, krik, lesketati se, nenadoma, neznan, plamteti, pretresljiv, vznemirjati*.

Med moderne stilne izraze spada velika množina umetno narejenih besed s predponami, npr. *brezbrižno, brezizrazen, brezkončnost, brezpomembnost; neobljuden, nepomirljiv, neprestano, nerazumevajoče; razgovor, razmišljanje*. Močno se uveljavljajo elativi (*prebolesten, prenasičen, prenatrpan*), glagolniki (*izklincevanje, iznenadenje, potopljenje, podplutba*) in seveda abstraktni samostalniki na splošno (*bližina, bolečina, bridkost, bujnost*).

Med nove besede sodijo nadalje izposojenke, kalki, tujke, besede iz pogovornega jezika, modernizmi, vulgarizmi, dialektizmi, lokalizmi itd.

Pri naštevanju novih besed nehote zadenemo na vprašanje, iz katerih obrobnih plasti se je moderni knjižni jezik izoblikoval, koliko je vsaka od njih dala, katere besede je dala, v katerem času in komu največ. Za starejšo dobo tega ni mogoče natančno določiti, pač pa se da napraviti nekaj zanimivih in uporabnih zaključkov za pripovedni jezik 20. stoletja.

Pri označevanju jezika oz. leksike posameznega pisatelja se kritiki navadno ustavljajo ob tako imenovanih »splošno znanih dejstvih«, to je ob trditvi, da je ta in ta pisatelj prinesel te in te dialektizme v knjižni jezik, da daje prednost ljudski govorici in metaforiki, da se trudi za stvaren in lep izraz. To je navadno vse. Jasno je, da se take slučajne in površne karakteristike ne morejo dokopati čez »splošno znana dejstva«. Na lepoto in plastičnost pač ne morejo vplivati le narečni in iskani izrazi ter znanje šolske slovnice. Prav tako ni umetnostni jezik karakteriziran samo z bogatim besediščem. Če bomo hoteli kaj več, kaj novega povedati tudi o jeziku posameznih avtorjev, bomo morali segati s sistematično analizo v vse plasti besedišča in tudi v frekvenco. Preiskovati bomo morali, ali sestavljajo njihovo leksiko predvsem knjižne, papirnate besede, ali pogovorne ali strokovne, ali nove, žive ali mrtve. Študirati bomo morali, ali znajo pisatelji ujeti estetske vrednote v besedju in iz njega izvabiti njegovo čustveno vsebino, učinkovitost ipd. Toda vse to daleč presega okvir naše obravnave.

Kako torej prihajajo nove besede iz posameznih plasti v nevtrarno leksiko?

Najočitneje in zato najtipičneje za moderni jezik je, da so v nevtrarno leksiko vdrle knjižne besede, predvsem tujke. Pri Levstiku naletimo na *magistra* in *ministra*, Jurčič je sprejel *naturu, aristokracijo* in *magazin*. Moderna doba je prinesla kakih 40 tujk, od katerih jih je polovica pri Kuharju (*agent, agraren, bojkot, fabrika, komunist, korupcija, kriza, licitiran, organizacija, organizirati se, političen, politika,*

taksa) in malo manj pri Kosmaču (*barbar, filozofski, kasarna, viržinka*). Pri Kuharju gre bolj za specialne izraze, pri Kosmaču za splošno znane kulturne izraze. Pregelj in Kranjec tujih besed skorajda ne poznata.

Podoben odnos imajo obravnavani avtorji do slovanskih izposojenk. Levstik nima nobene izposojenke, Jurčič jih ima osem, med njimi so nekatere žive (*bodočnost, boriti se*), druge so odmrle in delajo Jurčičev jezik papirnat (*beležnik, prelestiti*). Kljub uredniškim intervencijam Ferda Kozaka je v Kuharjevem delu ostalo trinajst izposojenk, od katerih so vse še danes v rabi, čeprav je ta ali ona prepovedana (*blesteti, borba, očividni, posledica, razlika, stremeti*). Tudi Kosmač je v tej smeri širok in brez pomišljanja rabi: *javno, javiti se, drzen, slika, točno*. Pregelj in Kranjec sta puristično zadržana.

Veliko novega so dali centralnemu besedišču strokovna leksika in umetno narejeni izrazi, pa naj so kakršnegakoli izvora. Med temi 50 leksemi jih celo vrsto zaman iščemo po Pleteršniku: *magistrovanje, podpihovavski, podzavesten, poenoličevati, polboginja, pravljičnost, priučevanje, ravnovesje, srakoperiti, urnoročen, zaplemba, zračnost*. Največ jih srečamo spet pri Kuharju. Pri Levstiku, Jurčiču in Kosmaču jih je manj. Pregelj in Kranjec jih imata komaj za zgled. V tem okviru velja posebej omeniti cerkveno terminologijo, ki je pustila sled pri vseh avtorjih, npr. *amen, apostolski, hostija, kvatre, martra, ministrant*.

Zadnja plast umetnega, knjižnega besedišča, ki prōdira v nevtralno besedišče, obstoji iz arhaizmov in privzdignjenih izrazov. V tem pogledu je na prvem mestu Pregelj z besedami, kot so *blazniti, buriti, daljen, gasniti, jeka*, medtem ko drugi pisatelji zaradi svoje umetniške orientacije besede iz teh plasti le redko uporabijo.

Po pretresu levih plasti leksike se ustavimo še pri desnih, pri plasteh, v katerih žive govorjene besede.

Iz pogovornega jezika so priromale stare ljudske izposojenke: *šunder, štant, tavžent, žandar, žegnati*. Sem uvrščamo modno pobarvane in tako vztrajno rabljene besede, da se jim tudi dober pisatelj kljub pomislekom težko ogne. Take so: *itak, porazno, pumparice, punca, radi*. Iz otroškega ali familiarnega govora je prišla v nevtralno besedišče beseda *mama*.

Izrazito narečnih besed je v naši beri samo 40. Polovica jih pripada Kuharju, četrtna Kosmaču, preostanek gre na rovaš Preglja in Kranjca. V oči zbode dejstvo, da velike večine dialektizmov, ki jih uporabljata Kuhar in Kosmač, ni v Pleteršniku. Iz Kuharja: *za božjodelj, habina, ostrogovina, srežast, zmuliti*, iz Kosmača: *cedela, cendrav, popoldančar*. Pregelj nabira dialektizme v glavnem iz slovarjev (*čecha, lovača, pomračnik*), Kranjec pa rabi dialektizme, znane že iz drugih tekstov in dialektov (*kolnik, meka, proščenje*).

Tudi žargonski in vulgarni izrazi so našli pot v lepo slovstvo. Nanje naletimo pri Kuharju, Preglju in Kosmaču: *kuzla, pankrt, režati se, trapati, vamp, izsrati se, usrati se*.

Dosedanja analiza leksike je tekla ob frekvenčni listi tako, da je ugotavljala absolutno frekvenco posameznih leksemov, odnos med frekvencami v 19. in 20. stoletju, nakazovala odmiranje leksike in nastajanje nove ter določevala, koliko besed je prešlo iz posameznih obrobni plasti v centralno, nevtralno leksiko.

Analiza je pokazala, da vsi avtorji približno enako uporabljajo lekseme z visoko frekvenco in da ne more biti za večje premike med temi leksemi vzrok pri posameznikih, ampak v tendenci in strukturi jezika določene dobe. Pri besedah z nizko frekvenco pa gre za individualne elemente posameznih pisateljev, na podlagi katerih je mogoče podrobneje študirati njihovo estetsko orientacijo. Tedaj ni nič prese- netljivega, če ima *in* absolutno frekvenco 1,608 in *žamet* frekvenco 1, nič posebnega,

če ima *ter* v 19. stoletju frekvenco 144 in v 20. stoletju 19, predlog *pri* pa v 19. stoletju frekvenco 69 in v 20. stoletju 105. Ampak presenetljivo je, če uporabi Kranjec besedo *doleteči* 15-krat, vsi drugi pa nikoli, čudno je, če zapiše veznik *tudi* Kuhar 45-krat, Kosmač 40-krat, Pregelj pa samo 1-krat. Te nenormalnosti v frekvenci tako poudarjajo pisateljev osebni odnos do stvari oz. pojma, da se moramo vsaj malo pomuditi še pri teh tako imenovanih ključnih leksemih, saj nam omogočajo nenavadno zanimive poglede v avtorjevo osebnost, njegovo idejno orientacijo, izobrazbo, njegov stil. Iz ključnih leksemov je mogoče spoznati celo vsebinsko jedro zgodbe, ne da bi delo prebrali.

Ključni leksemi pri Levstiku, pa najsi izvirajo iz obravnavane snovi ali iz Levstikovega nazora o slovenskem knjižnem jeziku, kažejo enotno, vsebinsko zaokroženo podobo, prežeto z ljudskim mišljenjem in govorjenjem. Taki ključni leksemi so: *junak*, *cesar*, *kobilica*, *sol*, *silen*, *tovoriti*; *praviti*, *poslušati*, *ali*, *pa*, *ravno*.

Jurčič se kaže drugačen: vsebinsko diktirane ključne besede so *deklica*, *mati*, *poroka*, *dom*, *trden*, časovno barvo pa nakazuje *goldinar*. Jurčičeva želja po zunanjih efekti in nezanesljiv občutek za jezik se kažeta v pogostni rabi besed *a*, *baš*, *imovina*, *nego*, *nu*. Značilni za Jurčiča so tudi nedovršniki *kupovati*, *hudovati se*, *govoriti*.

Za Preglja je značilna disperzija ali nizka temperatura leksike, to je: posamezni leksemi so rabljeni malokrat, kar daje avtorju možnost za odlično karakterizacijo. Vsebino določajo leksemi *tvoj*, *njen*, *telo*, *ud*, *glava*, kraj in čas pa *breg*, *cesta*, *černid*, *dvanajstija*. Za plastiko so uporabljeni mnogi pridevniki in medmeti: *bloden*, *bridek*, *čuden*, *krvav*, *strašen*, o. Na Pregljevo idejno usmerjenost opozarjajo *cerkev*, *duša*, *nebesa*, *hudičev*. Iracionalnost in brezosebnost sta poudarjeni z leksemi *nekdo*, *nekak*, *nekam*, *kam*, umetno narejena ekspresionistična preprostost stavka pa s prirednimi vezniki, npr. *saj*, in predlogi.

Pri Kuharju je tipična ekscentrično-ekstenzivna leksika, to je: avtor zajema vse več besed iz najrazličnejših plasti, kar zbuja v bravcu občutek neposrednosti. Vsebinsko, krajevno in časovno so pogojene besede *junec*, *vol*, *najemnik*, *grofovski*, *hrib*, *huba*, *klanec*. Idejno ga opredeljujejo *mi*, *naš*, *par*, *tri*, *morati* in številne tujke, o katerih smo že prej govorili. Kuharjeva plastika je polna realističnih, celo naturalističnih potez: *grd*, *grenek*, *hlastno*, *nalašč*, *teža*, *sovraštvo*. V nasprotju z Jurčičem pozna Kuhar samo dovršene glagole, izražajoče življenjsko aktivnost: *dobiti*, *doseči*, *izgubiti*, *kupiti*, *začeti*. V živahni pripovedi je dosti interjekcij in nenavadno število veznikov, predlogov in zaimkov: *ali*, *toda*, *tudi*; *brez*, *čez*, *do*, *izpod*, *skoz*; *ta*.

Kosmačeva osebnost in njegova novela sta determinirani z mnogimi leksemi, vzetimi iz vsakdanje govorice. Ti kažejo na pisateljev snovni in stilni realizem, ki pa je malce privzdignjen z abstrakti (*hrepenenje*, *naključje*, *sreča*, *stvar*, *zgodba*) in zabrisan z izrazi *baje*, *zdeti se*. Vsebina novele je skrita v leksemih *kruh*, *smeh*, *mama*, *vas*, *pomlad*, *jesen*, *takrat*. Na Kosmačev pogled v stran in v preteklost opozarjajo oziralni in časovni odvisniki (*ki*, *kadar*, *tisti*). Pisateljevo vznesenost izpričuje pogosta raba veznika *in*.

Za Kranjca je tipična koncentracija ali visoka temperatura leksike, to je: pisatelj uporablja manj leksemov in zato imajo ti večjo frekvenco. Njegov jezik je preprost, monoton, včasih papirnat. Čeprav je z leksemi *dekle*, *fant*, *poljubiti*, *mlin*, *obrežje*, *ravnina*, *večer*, *šumenje* in *nocoj* nakazan okvir zgodbe, je s prislovi *nekaj*, *nekam*, *nekje*, *nekoč*, *nenadoma*, *jutri* krajevni in časovni kolorit zabrisan. Statika in melanholija novele sta poudarjeni z nedovršniki *sedeti*, *gledati*, *strmeti*, *misлити*, *igrati se*, *smehljati se*, *jokati*. Da so Kranjčevi junaki pasivni, pričajo glagoli *zgoditi se*, *doleteči* in priredni vezniki *pač*, *saj*, *samo*, *vendar*.

Ker je treba za konec še enkrat poudariti, da veljajo v drugem delu članka postavljene trditve samo v zvezi z obravnavanimi teksti in da je tudi frekvenčna lista zgolj ilustrativna, terjata začasnost in rezerviranost v zaključkih čimprejšnjo izdelavo frekvenčnega slovarja sodobnega slovenskega jezika, ki bo zbral gradivo ne le iz večjega števila pripovednih tekstov, ampak tudi iz pesmi, dram, otroškega in mladinskega slovstva, poljudnih in znanstvenih tekstov ter iz dnevnega oz. periodičnega tiska. Z njim bi si namreč olajšali sestavljanje slovenskega slovarja in opisne slovnice, ker bi dobili znanstveno zanesljive podatke o frekvenčno močnih leksemih, s pridom bi ga lahko uporabljali pisci dvojezičnih slovarjev in učbenikov slovenščine, ker bi imeli pri roki seznam najpogostejše rabljenih slovenskih besed, koristen bi bil šolnikom, prevajavcem in časnikarjem, saj bi jim nadomeščal jezikovne priročnike s tem, da bi opozarjal: kdaj, kje, kolikokrat in kdo je posamezno besedo uporabljal, nepogrešljiv bi bil za literarne kritike in stiliste, ker bi evidencialno ključne in frekvenčno redke lekseme.

Literatura: O. S. Ahmanova, Očerki po obščej i ruskoj leksikologii, Moskva 1957. L. Apostel, B. Mandelbrot & A. Morf, Logique, langage et théorie de l'information, Paris 1957. A. Belić, O lingvistici prof. A. Belića, Južnoslovenski filolog 1949/50, 1. A. Breznik, Jezik naših pripovednikov, Dom in svet 1934, 84. R. A. Budagov, Vvedenie v nauku o jazyke, Moskva 1958. J. Casares, Vvedenie v sovremennuju leksikologiju, Moskva 1958. H. A. Gleason, Vvedenie v diskriptivnuju lingvistiku, Moskva 1959. P. Guiraud, Les caractères statistiques du vocabulaire, Paris 1954. G. Herdan, Language as choice and chance, Groningen 1956. S. Krešič, Riječ o rječnicima, Jezik 1957/8, 113. A. Ocvirk, Vpliv družbe na razvoj slovenskega knjižnega jezika, Naša sodobnost 1955, 385. M. Pei, Histoire du langage, Paris 1954. J. Perrot, La linguistique, Paris 1957. Prežihov zbornik, Maribor 1957. F. de Saussure, Cours de linguistique générale, Lausanne 1916. H. Seidler, Sprache und Gemüt, Wien 1952. V. N. Toporov, O vvedenii verojatnosti v jazykoznanie, Voprosy jazykoznanija 1959, št. 6, 28, J. Vendryès, Le langage, Paris 1921. J. Vidmar, Literarne kritike, Ljubljana 1951. K. Vossler, Sprache als Schöpfung und Entwicklung, Heidelberg 1905. V. A. Zvingincev, Semasiologija, Moskva 1957.

Jovita Podgornik

FILMSKA VZGOJA V NAŠIH SREDNJIH ŠOLAH

Gradivo za sestavo predmetnika in učnih načrtov za reformirano gimnazijo navaja kot novost tudi predlog za obvezno obravnavanje filmske vzgoje. Resda je videti na prvi pogled, kakor da prihaja nad slavista — že tako z delom obloženega — nova obremenitev, zakaj predlogi za uvajanje filmske, gledališke ter radijske in televizijske estetike so bili po mnenju komisij, ki so sestavljale celotno gradivo, še najbolj povezani s predmetom »slovenski jezik s književnostjo«, zato so jih za začetek dodali temu predmetnemu področju.

Tako stališče se zdi mnogim slavistom-šolnikom nepravilno, pa ne tolikanj zaradi dozdevnega pomanjkanja posluha za potrebnost širše estetske oziroma širše kulturne razgledanosti naših mladih ljudi, temveč zaradi dolgotrajnega pritiska na ure slovenščine, tako skopo odmerjene v predmetniku, hkrati pa zaradi širjenja poglavitj svetovne književnosti v obseg danih ur.

Referat želi osvetliti oziroma zagovarjati uvedbo filmske vzgoje v gimnazije in v druge srednje šole, ne da bi posegal v predlog učnega načrta z nadrobnejšo razlago.

I

Šola se upravičeno brani novih in novih nalog, ki jih naš čas ne le pri nas, temveč vsepovsod po svetu nalaga na njena ramena. Občutimo nemir v šoli, govo-